

<http://dx.doi.org/10.16926/rp.2021.13.08>

Robert BOBKIER

<https://orcid.org/0000-0001-8212-6309>

Piotr HERMAN

<https://orcid.org/0000-0002-4245-6167>

***Sicarii* Józefa Flawiusza. Przednowocześni terroryści czy mit założycielski współczesnego Izraela?**

Streszczenie

Współczesny terroryzm międzynarodowy nie różni się wiele od aktów przemocy, które miały miejsce już w starożytności. Pierwszym znanym przykładem stosowania terroryzmu politycznego byli sykariusze, *sicarii*, czyli żydowska sekta aktywna w Palestynie i w Egipcie w latach 66–73 n.e. W zasadzie wszystkie informacje na temat tego ugrupowania pochodzą od Józefa Flawiusza, rzymskiego historyka żydowskiego pochodzenia. Sam termin *sicarii* ma łacińską etymologię i oznacza zabójców, morderców. Pochodzi od słowa *sica* oznaczającego sztylet. W łacińskim języku prawnym pojawił się w 81 r. p.n.e. wraz z ustawą *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, która była jedną z pierwszych regulacji prawnych w zakresie przestępczości zorganizowanej. Sykariusze walczyli na terenie swojego kraju z zamiarem jego wyzwolenia spod panowania obcego mocarstwa, Rzymu. Do dnia dzisiejszego nierozstrzygnięty pozostaje problem dotyczący tego, czy sykariusze i zeloci należeli do tego samego ugrupowania politycznego stosującego dla celów walki politycznej terroryzm: zabójstwa, podpalenia, zatrucie ujęć wodnych, a nawet zajęcie twierdzy górskiej Masada zakończone zbiorowym samobójstwem. Mit desperackiej odwagi obrońców Masady stał się spoim-wiedzy świadomości narodowej obywateli współczesnego państwa Izrael.

Słowa kluczowe: terroryzm, Flawiusz, *sicarii*, sykariusze, zeloci, Izrael, Masada, Rzym.

Pomimo rozpowszechnionego, w szczególności w literaturze amerykańskiej po atakach na World Trade Center z dnia 11 września 2001 roku poglądu, że społeczność międzynarodowa została skonfrontowana z „nowym” terroryzmem, innym niż ten z przeszłości¹, to jednak towarzyszy on człowiekowi od zarańia dziejów – różnią się tylko taktyka i narzędzia².

¹ Zob. M.J. Morgan, *The Origins of the New Terrorism*, „Parameters. The Journal of the U.S. Army War College” 2004, nr 1, s. 29–43.

² J. Jeziorna, *Historia przemocy asymetrycznej*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2010, nr 1, s. 101.

Nie sposób rzecz jasna określić ani czasu, ani miejsca pierwszych w historii aktów terrorystycznych. Przykładów opisów takich działań doszukać się można, według J. Jeziornej i J. Tomaszewicza, nawet w Biblii, w starotestamentowej przypowieści o Judycie z Betulii³.

Przyjmuje się, że pierwszym w dziejach terrorystą był Herostrates z Efezu, który w 356 p.n.e. podpalił świątynię Artemidy, chcąc uzyskać sławę poprzez zniszczenie budowli uważanej przez Greków za jeden z ówczesnych cudów świata⁴. Działania takie S.R. Huseini określa mianem „performatywnego ikonoklazmu”⁵.

Nie można jednak zgodzić się ze stanowiskiem A. Bryka, że „trudno jest uznać istnienie zjawiska terroryzmu w pełnym tego słowa znaczeniu przed XIX stuleciem”⁶, które to stanowisko pozostaje w sprzeczności z faktem istnienia, w przeszłości, szeregu ruchów i organizacji spełniających znamiona terrorystycznych również i w dzisiejszym rozumieniu tego terminu. Takim wczesnym przykładem ruchu terrorystycznego (a na pewno pierwszym znanym przykładem stosowania terroryzmu politycznego⁷) byli sykariusze, *sicarii*, czyli żydowska sekta szczególnie aktywna w Palestynie i w Egipcie w latach 66–73 n.e.⁸.

Przyjęta przez zradykalizowanych sykariuszy taktyka stosowania przemocy spowodowała, że stali się istotną siłą polityczną, przyznającą sobie, wg M. Lasoty i B. Grendy, prawo do stosowania agresji tak wobec Rzymian, jak i kolaborujących z nimi Żydów⁹.

Żaden inny, poza średniowiecznymi asasynami, dawny ruch o charakterze terrorystycznym nie jest aktualnie tak dobrze znany, pomimo że w zasadzie wszystkie pierwotne informacje na temat sykariuszy pochodzą od rzymskiego historyka żydowskiego pochodzenia Józefa Flawiusza¹⁰. Jego opisy w *Wojnie ży-*

³ Zob. J. Jeziorna, *Historia...*, s. 102; J. Tomaszewicz, *Od skrytobójstwa do miateżwojny. Ewolucja terroryzmu politycznego w Europie – aspekty ideologiczne, taktyczne i organizacyjne*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11, s. 120.

⁴ Zob. J.-P. Azam, M. Ferrero, *Killing for the Sake of Infamy: The Herostratos Syndrome and what to Do about it*, „Peace Economics, Peace Science and Public Policy” 2016, nr 4, s. 357.

⁵ Por. S.R. Huseini, *Destruction of Bamiyan Buddha: Taliban Iconoclasm and Hazara Response*, „Himalayan and Central Asian Studies” 2012, nr 2, s. 15–50.

⁶ A. Bryk, *Pojęcie i ewolucja terroryzmu politycznego na świecie*, „Młoda Humanistyka” 2019, nr 1, s. 6.

⁷ Zob. S.J. D’Alessio, L. Stolzenberg, *Sicarii and the Rise of Terrorism*, „Terrorism” 1990, nr 4–5, s. 329–335.

⁸ Zob. R.A. Horsley, *The Sicarii: Ancient Jewish „Terrorists”*, „The Journal of Religion” 1979, nr 4, s. 435.

⁹ Zob. M. Lasota, B. Grenda, *Arena samobójców. Wybrane aspekty terroryzmu i terroryzmu samobójczego*, Warszawa 2017, s. 51.

¹⁰ Zob. S.P. Brandt, *Flavius Josephus – zwischen Historiographie und Autobiographie*, „Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften” 2018, nr 3, s. 81–82; E. Dąbrowski, *Józef Flawiusz. Życie i dzieła*, [przedmowa do:] J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, (red.) E. Dąbrowski, Poznań 1962, s. 9–13.

dowskiej i *Dawnych dziejach Izraela* są jedynym, pierwotnym źródłem dostępnej wiedzy w przedmiotowym zakresie¹¹. Określał on sykariuszy jako prowokatorów, których działania przyczyniły się do wywołania dzielącej Rzymian i Żydów rebelii¹².

Wiarygodność Flawiusza była przedmiotem licznych dysput¹³, zwłaszcza w zakresie przekazu o sykariuszach, których, zdaniem U. Rappaporta, „nienawidził on ze względów ideologicznych i społeczno-politycznych”¹⁴. Sama *Wojna żydowska* obfituje w rozliczne informacje, często nie dość ściśle, a bywa również, że i sprzeczne ze sobą¹⁵. Niektórzy autorzy żydowskiego pochodzenia opisują go jako „najbardziej nieuczciwego”¹⁶ czy „zdradzieckiego” historyka (*renegade historian*)¹⁷.

Flawiusz był i pozostaje określany jako apologeta Rzymu. Jednocześnie jego opisy, jak wszystkich ówczesnych historyków, cechuje rażąca przesadność i niespójności, służące wyraźnym celom dydaktycznym¹⁸, takim jak przedstawienie Żydów jako silnego narodu skoncentrowanego wokół Jerozolimy i znajdującej się w niej Świątyni, wyznającego religię monoteistyczną¹⁹. Przyjmuje się jednak, że przekazuje on zasadniczo prawdziwe wydarzenia²⁰, nie konfabulując tak, jak inni starożytni historycy²¹.

W dziewiętnastowiecznej literaturze podkreślano, że Flawiusz pisał swoje dzieła w pierwszej kolejności dla pogańskiego (czyli rzymskiego) czytelnika,

¹¹ Zob. K.P. Jackson, *Revolutionaries in the First Century*, „Brigham Young University Studies” 1996, nr 3, s. 129.

¹² Por. D.M. Rhoads, *Israel in Revolution: 6–74 C.E.: A Political History Based on the Writings of Josephus*, Philadelphia 1976.

¹³ Por. T. Weiss-Rosmarin, *Masada and Yavneh*, „Jewish Spectator” 1966, nr 31, s. 4–7; S.B. Hoenig, *The Sicarii in Masada — Glory or Infamy?*, „Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought” 1970, nr 1, s. 5–30; L.H. Feldman, *Masada: A Critique of Recent Scholarship*, [w:] *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults, Studies for Morton Smith at Sixty, Part 3: Judaism Before 70*, (red.) J. Neusner, Leiden 1975, s. 218–248; L. Ladouceur, *Josephus and Masada*, [w:] *Josephus, Judaism, and Christianity*, (red.) L.H. Feldman, H. Gohei, Detroit 1987, s. 95–113.

¹⁴ U. Rappaport, *Who were the Sicarii?*, [w:] *The Jewish Revolt against Rome. Interdisciplinary Perspectives*, (red.) M. Popović, Leiden 2011, s. 324.

¹⁵ Zob. J. Stępień, „*Wojna żydowska*”, *Józef Flawiusz, tł., wstęp i komentarz Jan Radożycki, Poznań 1984: [recenzja]*, „Collectanea Theologica” 1985, nr 3, s. 186.

¹⁶ Por. S.J.D. Cohen, *Masada: Literary Tradition, Archaeological Remains, and the Credibility of Josephus*, „Journal of Jewish Studies” 1982, nr 1–2, s. 385–405.

¹⁷ C. Roth, *The Zealots in the War of 66–73*, „Journal of Semitic Studies” 1959, nr 4, s. 332.

¹⁸ Zob. S.J.D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome*, Leiden 1979, s. 233.

¹⁹ Zob. W. Kowalski, A. Gawlikowska, *Bohater, autor i tożsamość żydowska na obczyźnie: od starożytności po współczesność. Część I. Tożsamość żydowska na obczyźnie. Józef Flawiusz pomiędzy dwoma światami*, „Źródła Humanistyki Europejskiej. Studia Ad Fontes Humanitatis Europaeae Pertinentia” 2013, nr 6, s. 269, <http://www.ejournals.eu/ZHE/2013/Tom-6/art/4637/>, [dostęp: 9.10.2021].

²⁰ Zob. S.J.D. Cohen, *Josephus...*, s. 233.

²¹ Zob. P. Bilde, *The Causes of the Jewish War according to Josephus*, „Journal for the Study of Judaism” 1979, nr 10, s. 179–202.

chcąc go nie tylko nauczyć historii swojego ludu, lecz również zwrócić uwagę na naród żydowski, jego prastare dzieje i – tak ważne w rzymskiej kulturze – zasługi wojenne i wysoką kulturę prawną, która może być wręcz porównywana z systemem prawa rzymskiego²². Oczywiście należy mieć na uwadze, że wbrew współczesnym konotacjom, ówczesny „pogański” czytelnik, obywatel rzymski, był odbiorcą wykształconym i literacko obytym²³.

Wydaje się jednak, że doszukiwanie się, we współczesnej naukowej literaturze pedagogicznej, akcentów pacyfistycznych, czy też antywojennych w twórczości Flawiusza, nie jest uzasadnione. Na przykład J. Jundziłł i D. Żołędź-Strzelczyk podnoszą, że gdy czyta się *Wojnę żydowską*, to przebija z niej pragnienie, aby poruszyć czytelnika ogromem cierpień osób niewinnych, nieponoszących odpowiedzialności za wzniecenie pożogi wojennej²⁴. Tymczasem dzieło to napisane zostało przecież, według E. Schürera, na zlecenie cesarza Wespazjana, na utrzymaniu którego Flawiusz pozostawał. Tendencją charakterystyczną tego utworu jest gloryfikowanie Rzymu i Rzymian²⁵, a nie budzenie współczucia wobec „nieprzejednanych i zaślepionych, nienawidzących *Imperium Romanum* radykałów”²⁶. Zwłaszcza, że przecież żydowski monoteizm stanowił, w oczach Rzymian, pewną aberrację pomiędzy ówczesnym, cytując J. Archutowskiego, „ogólnym potopem przekonań i praktyk politeistycznych”²⁷.

Z tego też powodu nie sposób zgodzić się z poglądem, wyrażonym przez W. Kowalskiego, że „to właśnie kultura oparta na religii monoteistycznej i Prawie Mojżeszowym stawiała Żydów, zdaniem Flawiusza, ponad politeizmem Rzymu”²⁸. Flawiusz mógł być wprawdzie, „pośrednikiem między kulturami”²⁹ czy „modelowym przykładem napięcia między postawą asymilacyjną a narodową”³⁰. Jednak jego zależność i podporządkowanie imperialnym dobroczyńcom, zwłaszcza patronowi Tytusowi Flawiuszowi, są bezdyskusyjne. Twórczość Józefa można rozpatrywać z perspektywy apologetycznej odnośnie do żydow-

²² Zob. E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi: Die inneren Zustände Palästinas und des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, Leipzig 1886, s. 747.

²³ Zob. M.J. Vandenberghe, *Villains Called 'Sicarii': A Commonplace for Rhetorical Vituperation in the Texts of Flavius Josephus*, „Journal for the Study of Judaism” 2016, nr 47, s. 3.

²⁴ Por. J. Jundziłł, D. Żołędź-Strzelczyk, *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie: Starożytność – Średniowiecze*, Bydgoszcz 2002, s. 168.

²⁵ Zob. E. Schürer, *Geschichte...*, s. 748.

²⁶ Por. L. Ciborowska, *Wizerunek Żydów i relacji polsko-żydowskich w „Biesiadzie Literackiej” w latach 1913–1914*, [w:] *Żydzi wschodniej Polski. Seria II. W blasku i w cieniu historii*, (red.) J. Ławski, B. Olech, Białystok 2014, s. 147.

²⁷ Zob. J. Archutowski, *Monoteizm izraelski i jego geneza*, Kraków 1924, s. 119.

²⁸ Zob. W. Kowalski, A. Gawlikowska, *Bohater...*, s. 269.

²⁹ Por. T. Skwara, *Józef Flawiusz – pośrednik między kulturami? O roli postaci historyka w trylogii *Wojna żydowska Liona Feuchtwangera**, „Rocznik Komparatystyczny” 2014, nr 5, s. 153–171.

³⁰ D.K. Sikorski, „Rzymski” Żyd – nieznaną twórczość Romana Brandstaettera, „Ruch Literacki” 2012, nr 1, s. 48.

skiej historii i kultury, co najwyżej polemicznej³¹, czasem nawet ironicznnej, lecz nigdy krytycznej wobec Rzymu³². Jak wywodzi N.P. Legh Allen, Józef żyjący podczas pisania – „stanowiącej dzieło rzymskiej propagandy”³³ – *Wojny żydowskiej* pod protekcją rodu Flawiuszy, miał wrogów tak pośród Rzymian, jak Żydów. Nie ryzykowałby więc ten „uprzywilejowany imigrant”³⁴ utraty przychylności swych opiekunów, tworząc treści niezgodne z ich oczekiwaniami i poglądami. Intencją tego historyka było przecież, według M. Smitha, przekonanie Rzymian o niewinności i lojalności większości Żydów³⁵, a według H. Stebbinga – wzbudzenie szacunku dla pogardzanej dotąd żydowskiej wiary, tak, aby rozwiać uprzedzenia, które chciał przezwyciężyć³⁶.

Można wątpić w to, czy osiągnęłyby taki skutek, sugerując rzymskim czytelnikom niższość ich kultury.

Termin *sicarii* ma łacińską etymologię i oznacza zabójców, morderców, pochodzi od słowa *sica*, sztylet³⁷. Pojawił się w łacińskim języku prawnym w 81 r. p.n.e. wraz z określaną jako jedna z najważniejszych ustaw Sulli *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, której celem było zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego³⁸. *Lex Cornelia* była jedną z pierwszych regulacji prawnych w przedmiocie przestępczości zorganizowanej. To w takim właśnie kontekście, jako element wywrotowy, przestępczy, opisywał również Flawiusz sykariuszy z Palestyny³⁹. Niezależnie od rozważań natury etymologicznej, poszukując *differentiam specificam* pomiędzy rzymskimi, objętymi regulacją ustawową, członkami ówczesnych zorganizowanych grup przestępczych a sykariuszami żydowskimi z opisów Józefa Flawiusza, protoplastami dzisiejszych terrorystów, w ślad za

³¹ Zob. J. Assman, *Of God and Gods: Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism*, Madison 2008, s. 45.

³² Zob. N.P. Legh Allen, *Josephus: Noble Sicarii Suicide or Mass-Slaughter at Mount Masada?*, „Journal for Semitics” 2019, nr 1, s. 7–8.

³³ E. Wipszycka, „Wojna żydowska”, *Józef Flawiusz, z jęz. grec. przeł. oraz wstępem i komentarzem opatrzył Jan Radożycki, Poznań 1980: [recenzja]*, „Przegląd Historyczny” 1985, nr 2, s. 391.

³⁴ S.P. Brandt, *Themes of Biography and Migration in the Works of the Classical Historians Polybius and Flavius Josephus*, [w:] *Migrations from Antiquity to the Present Days. The International Scientific Conference*, Novi Sad 2020, (red.) S. Vukadinović, S. Bošković, I. Radulović, s. 454, https://www.academia.edu/44870780/THEMES_OF_BIOGRAPHY_AND_MIGRATION_IN_THE_WORKS_OF_THE_CLASSICAL_HISTORIANS_POLYBIUS_AND_FLAVIUS_JOSEPHUS, [dostęp: 22.10.2021].

³⁵ M. Smith, *Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation*, „The Harvard Theological Review” 1971, nr 1, s. 5.

³⁶ Zob. H. Stebbing, *Introductory Essay*, [w:] *The Life and Works of Flavius Josephus. The Learned and Authentic Jewish Historian and Celebrated Warrior*, (red.) W. Whiston, Albany 1997, s. 8.

³⁷ S. Zeitlin, *The Sicarii and Masada*, „The Jewish Quarterly Review” 1967, nr 4, s. 251.

³⁸ Zob. M. Brighton, *The Sicarii in Josephus's Judean War. Rhetorical Analysis and Historical Observations*, Atlanta 2009, s. 58; J.D. Cloud, *The Primary Purpose of the Lex Cornelia*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte” 1969, nr 2, s. 271–280.

³⁹ Zob. S.G.F. Brandon, *Jesus and the Zealots. A Study of the Political Factor in Primitive Christianity*, Manchester 1967, s. 47.

J.D. Cloud i T. Grünwaldem wskazują, że zasadniczą różnicę stanowiły intensywny patriotyzm i polityczna motywacja tych ostatnich⁴⁰.

W dalszej części niniejszej pracy używane będzie, ze względów stylistycznych tak polskie („sykariusze”), jak i łacińskie (*sicarii*) określenie, co w obu przypadkach dotyczy członków sekty z Palestyny.

W dzisiejszej literaturze przyjęto określać wszystkich uczestników antyrzymskiej wielkiej rebelii jako „zelotów”, tj. uczestników założonego w 6 roku n.e. przez Judasza z Galilei⁴¹ ruchu religijno-politycznego, agitującego od momentu swego powstania za wyzwoleniem prowincji spod panowania *Imperium Romanum* i przygotowującego skierowane przeciwko władzy Rzymu powstanie⁴², które finalnie wybuchło w 66 roku n.e.⁴³.

Pomimo powszechności tej praktyki, wydaje się, że jest on błędna, podobnie jak częstokroć używane zbitki słowne „zeloci-sykariusze”⁴⁴, czy „sykariusze, żydowscy zeloci”⁴⁵. Istnieje bowiem dychotomiczna rozbieżność w piśmiennictwie, w obrębie którego istnieją przeciwstawne poglądy.

Według pierwszego z nich, sykariusze stanowili prawdopodobnie najbardziej zradykalizowany⁴⁶ odłam, który około 50 r. n.e.⁴⁷ odłączył się od stronnictwa zelotów. Zdecydowanym rzecznikiem tej opinii jest M. Hengel⁴⁸. W swoim fundamentalnym opracowaniu na temat żydowskich ruchów wyzwoleniczych w I w. n.e. wywodził on, że łacińskie, pogardliwe, odnoszące się do przestępców, określenie *sicarii* nadane zostało po prostu zelotom przez rzymskie władze i żołnierzy w Palestynie. Nie byli więc sykariusze żadnym nowym, a tym bardziej niezależnym stronnictwem, lecz jedynie szczególnie aktywną grupą wśród zelotów, która

⁴⁰ Zob. J.D. Cloud, *The...*, s. 281–283; T. Grünwald, *Bandits in the Roman Empire: Myth and Reality*, Routledge, London 2004, s. 92–95.

⁴¹ Zob. B. Górka, *Zeloci wobec wojny i pokoju*, [w:] *Religie a wojna i terroryzm*, (red.) J. Drabina, „*Studia Religiosa*” 2003, nr 36, s. 65–78.

⁴² Zob. B. Gola, *Oblicza terroryzmu*, „*Miesięcznik UZ*” 2001, nr 1, s. 10.

⁴³ Zob. J. Weinberger, *Defining terror*, „*Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations*” 2003, nr 4, s. 64.

⁴⁴ Por. Y. Alexander, *A Definitional Focus*, [w:] *Combating Terrorism: Strategies of Ten Countries*, (red.) Y. Alexander, Ann Arbor 2002, s. 4.

⁴⁵ Por. J. Sinai, *Review of 'The Global Spread of Islamism and the Consequences of Terrorism'*, by M. Freeman, K. Ellena, A. Kator-Mubarez, „*Perspectives on Terrorism*” 2021, nr 1, s. 151–152.

⁴⁶ Zob. W. Tyloch, *Judaizm*, Warszawa 1987, s. 142; J. Drabina, *Religie a wojna i terroryzm*, Kraków 2003, s. 71; M. Grant, *Dzieje dawnego Izraela*, Warszawa 1991, s. 270.

⁴⁷ Zob. R.A. Horsley, *The Sicarii...*, s. 444.

⁴⁸ Por. M. Hengel, *Zeloten und Sikarier: Zur Frage nach der Einheit und Vielfalt der jüdischen Befreiungsbewegung 6–74 nach Christus*, [w:] *Josephus-Studien: Untersuchungen zu Josephus, dem antiken Judentum und dem Neuen Testament, Otto Michel zum 70. Geburtstag gewidmet*, (red.) O. Betz, K. Haacker, M. Hengel, Göttingen 1974, s. 175–196; M. Hengel, *Die Zeloten: Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr.*, [w:] *Arbeiten zur Geschichte des Antiken Judentums und des Urchristentums. Band I*, (red.) O. Michel, M. Hengel, Leiden 1976.

przyjęła zupełnie nową taktykę walki w samej stolicy prowincji – Jerozolimie⁴⁹. Podobną opinię wydaje się prezentować T. Söding, wskazujący, że zeloci byli z sykariuszami „ściśle związani”⁵⁰.

Również S.G.F. Brandon twierdzi, że nazwa *sicarii* była pierwotnie stosowana przez Rzymian jako termin opisowy, „w sposób zasłużony haniebny”, wobec narodowych ekstremistów, którzy uciekają się do tej metody walki politycznej⁵¹. Nazwa ta nadana została „w języku politycznej propagandy Imperium”⁵². Sam zaś termin określający tę grupę nie mógł być znany rdzennej ludności, nie postępującej się przecież językiem łacińskim. M. Hengel i M. Brighton konkludują, że to nadane przez rzymskich okupantów negatywne określenie zostało recypowane później przez samych członków grupy jako swoisty „tytuł honorowy”⁵³.

Votum separatum wyraża U. Rappaport, twierdząc, że mało prawdopodobne, aby sekta sama przyjęła tak pejoratywną nazwę łacińską i *de facto* nie mamy najmniejszego pojęcia o tym, jaką nazwę nadali sobie sami sykariusze i czy w ogóle nadali nazwę swemu ruchowi⁵⁴.

Zwolennicy drugiego, przeciwnego poglądu stoją na stanowisku, że zeloci i sykariusze stanowili dwa, zupełnie odrębne byty. L.L. Graabe podkreśla wprost, że „sykariusze nie mogą być określanii jako zeloci”⁵⁵, a J.J. Bloom, że związek sykariuszy z zelotami jest „co najmniej mglisty”⁵⁶. Natomiast S. Zeitlin stwierdził, że były to dwa zupełnie odrębne, wzajemnie sobie wrogie ugrupowania⁵⁷, żywiące, według J. Price’a, znacznie większą wrogość do siebie, niż do Rzymu. W tym okresie działało w Palestynie wiele na tyle niestabilnych i słabo zorganizowanych małych grup, że nie pozostał po nich żaden przekonujący historyczny ślad⁵⁸. M. Smith, wyrażający drugie z wymienionych przekonań, przytacza, w niebywale zresztą pełnym krytycyzmu dla autorów o innych poglądach artykule, historię niemal stuletniej debaty historycznej odnośnie zakresów znaczeniowych określeń „zeloci” i „sykariusze”, konkludując go stwierdzeniem, że „w całej tej

⁴⁹ Zob. M. Hengel, *Die Zeloten...*, s. 49.

⁵⁰ T. Söding, *Jesus im Judentum seiner Zeit*, Bochum 2014, s. 64.

⁵¹ Zob. S.G.F. Brandon, *Jesus...*, s. 39.

⁵² E. Bammel, *The Poor and the Zealots*, [w:] *Jesus and the Politics of His Day*, (red.) E. Bammel, C.F.D. Moule, New York 1984, s. 122.

⁵³ Zob. M. Hengel, *Die Zeloten...*, s. 50–51; M. Brighton, *The Sicarii...*, s. 57.

⁵⁴ Zob. U. Rappaport, *Who were...*, s. 328.

⁵⁵ L.L. Grabbe, *Review of 'Herodes. König im Heiligen Land. Eine Biographie'*, by E. Baltrusch, „Gnomon” 2015, nr 1, s. 77; tenże, *Judaic Religion in the Second Temple Period: Belief and Practice from the Exile to Yavneh*, London 2000.

⁵⁶ J.J. Bloom, *The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66–135. A Military Analysis*, Jefferson 2010, s. 239.

⁵⁷ Zob. S. Zeitlin, *Zealots and Sicarii*, „Journal of Biblical Literature” 1962, nr 4, s. 395–398; podobnie zob. L. Kirsopp, *Appendix A: The Zealots*, [w:] *The Beginnings of Christianity*, (red.) L. Kirsopp, F.J. Foakes-Jackson, London 1920, s. 421–446.

⁵⁸ Zob. J. Price, *Jerusalem Under Siege: The Collapse of the Jewish State*, Leiden 1992, s. 191.

historii nie ma żadnego dowodu na jakiegokolwiek związku między *sicarii* a zelotami⁵⁹.

Piśmiennictwo w tym przedmiocie pełne jest rozbieżności nomenklaturowych, pomimo jednoźródłowości pochodzącego od Flawiusza opisu, w którym wyszczególnił pięć różnych sekt polityczno-religijnych ówczesnej Palestyny, lecz zastosował nazwę *sicarii* tylko do jednej z nich.

Jak z niewątpliwą dozą ironii stwierdza J.J. Scott, lista grup o charakterystycznych tradycjach jest niewątpliwie tak samo długa, jak lista charakterystycznych grup i sekt⁶⁰. J.J.Scott określa zelotów jako odmianę tradycji faryzejskiej⁶¹, zaś R. Eisenman wiąże tak zelotów, jak i sykariuszy, z sektą eseneńczyków⁶². Natomiast, w literaturze polskiej, J. Bielawski określa zelotów i sykariuszy jako działających w ramach faryzeizmu i saduceizmu, a chrzczeńców i qumrańczyków – w ramach essenizmu⁶³. Sam fakt powstawania tych sekt – i ich mnogości – był przejawem dezintegracji judaizmu. Miał doniosłe znaczenie dla wyjaśnienia genezy, zrodzonego właśnie „jako jedna z sekt w jego łonie”⁶⁴.

Warto w tym miejscu oddać w końcu głos samemu Flawiuszowi, który napisał w *Wojnie żydowskiej*, że:

pojawił się w Jerozolimie inny rodzaj rozbójników, zwanych sykariuszami, którzy mordowali ludzi w biały dzień i w samym sercu miasta. Mieszali się z tłumem, szczególnie w czasie świąt, i nosząc ukryte pod szatami małe sztylety żgali nimi swoich przeciwników. Kiedy ci padali martwi, zabójcy przyłączali się do pomstującego tłumu i stając się w ten sposób wolnymi od podejrzeń, w ogóle nie dawali się wykryć. Pierwszym, który padł z ich ręki, był arcykapłan Jonatan, a po nim dzień w dzień ginęła spora liczba ludzi. Jeszcze trudniejszym do zniesienia od mordów był sam strach przed nimi, gdyż jak w wojnie, w żadnej godzinie nikt nie był pewien życia. Na przypuszczalnych wrogów baczono już na odległość i nie ufano nawet zbliżającym się przyjaciom, lecz ludzie ginęli mimo całej swej nieufności i ostrożności – tak szybko działali spiskowcy i tak świetnie potrafili się ukryć⁶⁵.

Inne tłumaczenie tego dzieła w zakresie, kluczowego odnośnie sposobu działania sykariuszy, fragmentu brzmi:

zakradali się potajemnie i mordowali sztyletem, który chowali na piersi. Gdy ofiara padała martwa, wtapiali się w tłum i lamentowali z pozostałymi⁶⁶.

Z kolei w *Dawnych dziejach Izraela* wspomina historyk zabójstwo arcykapłana w sposób następujący:

⁵⁹ Zob. M. Smith, *Zealots...*, s. 4–10.

⁶⁰ J.J. Scott jr, *Jewish Backgrounds of the New Testament*, Grand Rapids 2012, s. 199.

⁶¹ J.J. Scott jr, *Crisis and Reaction: Roots of Diversity in Intertestamental Judaism*, „The Evangelical Quarterly” 1992, nr 3, s. 210.

⁶² Zob. R. Eisenman, „*Sicarii Essenes*”, „*The Party Of The Circumcision*”, *And Qumran*, [w:] *Defining Identities: We, You, and the Other in the Dead Sea Scrolls. Studies on the Texts of the Desert of Judah*, (red.) F.G. Martínez, M. Popović, Leiden–Boston 2008, s. 247.

⁶³ Zob. J. Bielawski, *Religie uniwersalistyczne. Zarys dziejów*, Warszawa 1982, s. 154.

⁶⁴ Zob. J. Keller, *Zarys dziejów religii*, Warszawa 1988, s. 577.

⁶⁵ J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, tłum. z gr. A. Niemojewski, Sandomierz 2013, e-book.

⁶⁶ J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, tłum. z gr. J. Radożycki, Warszawa 2001, s. 176.

udali się do miasta z ukrytymi pod szatą sztyletami rzekomo w celu oddania czci Bogu i zbliżywszy się do Jonatana, zabili go. A że morderstwo to uszło im bezkarnie, odtąd rozbójnicy bez żadnej obawy przychodzili w czasie świąt z ukrytą w taki sam sposób bronią i mieszczeni z tłumem mordowali⁶⁷,

opisując dalej:

rozbójników zwanych sykaryjczykami, którzy używali krótkich sztyletów przypominających wielkością perskie *akinakes*, lecz zakrzywionych podobnie jak u Rzymian *sicae*. Od nich wzięli nazwę rozbójnicy, których ofiarą padło wielu ludzi. W dni świąteczne, jak już powiedzieliśmy, mieszczeni się z tłumem, który ze wszystkich stron ściągał do miasta, aby spełnić powinność religijną i bez trudu zabijali, kogo chcieli⁶⁸.

To szerokie przytoczenie opisu Flawiusza jest o tyle istotne, że umożliwia pozytywną weryfikację twierdzenia J.R. Thackraha⁶⁹ o przypisaniu taktyce *sicarii* typowych cech działalności terrorystycznej: metoda działania polegała przecież na skrytym podejściu do ofiary z bronią ukrywaną pod odzieżą do chwili nagłego ataku, który następował w miejscu publicznym – w miejscu kultu religijnego i podczas obrządków, w tłumie modlących się. Zważyć należy również, że jako pierwszy cel wybrano osobę powszechnie znaną, członka ówczesnego establishmentu. Zwraca również uwagę swoista „dezynwoltura” w wyborze ofiar – sykariusze „mordowali jednych dlatego, że byli ich wrogami, drugich, że zapłacano im za taką przysługę”⁷⁰.

Współczesny terroryzm stwarza zagrożenie także dla budynków użyteczności publicznej⁷¹. W szczególnym „dorobku” sykariuszy doszukać się można działania analogicznego: „podłożyli ogień pod archiwum, pragnąc jak najprędzej zniszczyć wykazy długów u wierzycieli i uniemożliwić ściąganie należności, aby w ten sposób pozyskać sobie masę dłużników i podburzyć biednych, bez obawy kary, przeciwko bogatym”⁷².

Taki selektywny przejaw agresji ze strony sekty poczytywać można jako działanie podwójnie ukierunkowane.

W pierwszej kolejności zważyć należy, że to wystąpienie przeciwko obiekto-
towi „ucieleśniającemu niechęć do klasy rządzącej”⁷³ było prawdopodobnie, w dużej mierze, tylko symboliczne, ponieważ większość wierzycieli deponowała

⁶⁷ J. Flawiusz, *Dawne...*, s. 953.

⁶⁸ Ibidem, s. 955.

⁶⁹ Zob. J.R. Thackrah, *Dictionary of Terrorism*, New York 2004, s. 114.

⁷⁰ J. Flawiusz, *Dawne...*, s. 953.

⁷¹ Por. D. Meyerhoff, *Protection of office buildings and spaces: A balanced approach to perception of terrorism risk in the common workspace*, „Journal of Business Continuity & Emergency Planning” 2019, nr 1, s. 67–80; A. Jasiński, *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto – przestrzeń publiczna – budynek*, Warszawa 2013.

⁷² J. Flawiusz, *Wojna...*, s. 193.

⁷³ R.A. Horsley, *Power vacuum and power struggle in 66–7 C.E.*, [w:] *The First Jewish Revolt. Archaeology, history and ideology*, (red.) A.M. Berlin, J.A. Overman, London 2002, s. 104.

(archiwizowała) jedynie odpisy skryptów dłużnych bądź ich zbiorcze wykazy, przechowując ich oryginały czy dokumenty źródłowe samodzielnie⁷⁴.

Niemniej dowodzi to, że z współczesnej perspektywy, wrażliwości sykariuszy na znaczenie czynników ekonomicznych i szczególnego rozeznania nastrojów społecznych⁷⁵. Nawet jeśli ten swoisty apel do ubogich, do rażąco uciskanej klasy niższej, stanowił tylko cyniczny manewr zapewniający poparcie plebsu miejskiego, to taki akt wandalizmu musiał być przez ten plebs obserwowany ze szczególną satysfakcją, zwłaszcza, że w tym samym czasie spalono także „ekstrawaganckie”⁷⁶ domy arcykapłanów⁷⁷.

Trafna jest w tym zakresie ocena M. Goodmana, że ten atak należy interpretować jako „budowanie kapitału politycznego na ubóstwie społeczeństwa, korzystając z publicznych środków”⁷⁸. Niemniej jednak, niezależnie od przeważająco symbolicznej wymowy spalenia archiwum, takie działania *sicarii* wpisywało się w opisywany przez R.A. Horsleya nurt działań ówczesnych rebeliantów, budujący „bliskie relacje pomiędzy bandytami a ludem, który ich wspierał, ochraniał a nawet przyzywał na pomoc”⁷⁹ – zwłaszcza w przypadku ataku skierowanego przeciwko władzy i arystokracji kapłańskiej⁸⁰.

Aspekt drugi ukierunkowania wymaga zaznaczenia, że opisywany akt agresji sykariuszy stanowił analogiczne w skutkach do terroryzmu współczesnego uderzenie w system finansowy państwa, co musiało spowodować negatywne konsekwencje ekonomiczne. Bezpośrednie koszty ekonomiczne terroryzmu obejmują w szczególności: zniszczenie mienia, wydatki na operację ratunkową, przywrócenie infrastruktury do stanu pierwotnego (odbudowę) oraz zapewnienie jej tymczasowego, prowizorycznego chociażby, funkcjonowania⁸¹.

Z pewnością atak sykariuszy na archiwum i zniszczenie skryptów dłużnych wszystkie omawiane skutki wywołał, zarówno te pierwotne, w zakresie konieczności odbudowy spalonych budynków i pałaców, jak i wtórne, odnośnie do wpływu na rynek finansowy. Efektem, chyba przez rewolucjonistów nie do końca zamierzonym, była ostateczna utrata poparcia klas wyższych, zaangażo-

⁷⁴ Zob. M. Goodman, *The Ruling Class of Judaea. The Origins of the Jewish Revolt Against Rome A.D. 66–70*, Cambridge 1987, s. 154.

⁷⁵ Zob. S. Freyne, *The Revolt from a regional perspective*, [w:] *The First...*, s. 51.

⁷⁶ R. Eisenberg, *Divided We Fall: The Roots of the Great Jewish Revolt against Rome*, „Hirundo. The McGill Journal of Classical Studies” 2007 (rocznik), s. 152.

⁷⁷ Zob. M. Goodman, *The Ruling...*, s. 154, 204; H. Kreissig, *Die sozialen Zusammenhänge des Jüdischen Krieges, Klassen und Klassenkampf im Palästina des 1. Jahrhunderts v. u. Z.*, Berlin 1970, s. 15.

⁷⁸ M. Goodman, *The Ruling...*, s. 218.

⁷⁹ R.A. Horsley, *Josephus and the Bandits*, „Journal for the Study of Judaism” 1979, nr 10, s. 57.

⁸⁰ Zob. S.G.F. Brandon, *Jesus...*, s. 132.

⁸¹ Zob. R.B. Johnston, O.M. Nedelescu, *The Impact of Terrorism on Financial Markets*, „International Monetary Fund Working Paper” 2005, nr WP/05/60, s. 4, https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID874282_code515373.pdf?abstractid=874282&mirid=1, [dostęp: 21.10.2021].

wanych w „inwestycyjne”, pochodzące z nadwyżki środków zebranych od odwiedzających Jerozolimę, udzielanie pożyczek⁸².

Innej metodzie działań tej sekty przypisać można znamiona bioterroryzmu, formy terroryzmu z użyciem środków pochodzenia biologicznego, najczęściej bakterii lub wirusów⁸³, *sicarii* zatruwali studnie celem wywołania strachu i paniki w społeczeństwie⁸⁴.

Wydaje mi się, że w polskiej literaturze M. Lasota i B. Grenda wadliwie wskazują, iż sykariuszy należy postrzegać jako grupę stosującą terroryzm samobójczy⁸⁵. Autorzy ci wywodzą ten pogląd, biorąc pod uwagę prowadzenie przez *sicarii* działań polegających na mordowaniu ofiar w tłumie podczas dnia, z czym związana jest łatwość rozpoznania sprawcy. Wskazywać ma na to również na okoliczność, że „wiele ich misji kończyło się schwytaniem i skazaniem sprawcy na śmierć przez spalenie żywcem bądź ukrzyżowanie. Członkowie ugrupowania wyruszający na misję musieli zdawać sobie sprawę, że gdy zostaną pojmáni, będą straceni”. W powołanych rozważaniach zachodzi jednak o tyle niekonsekwencja, że dalej pada stwierdzenie: sykariusze nie popełniali samobójstw celem przeprowadzenia zamachu, a ich zachowanie polegające na wtapianiu się w tłum wskazuje na to, że nie chcieli ponieść śmierci, mieli nadzieję na przeżycie, na co wskazuje ich zachowanie po popełnionej zbrodni⁸⁶.

W przypadku sykariuszy należy rozróżnić pomiędzy pozostającymi w opozycji: gotowością poniesienia męczeńskiej śmierci⁸⁷, rozumianą jako wytrwanie do niej bez trwogi i w cierpliwości⁸⁸, a świadomym i dokonanym z góry powziętym zamiarem zaplanowaniem własnej śmierci w ramach zamachu samobójczego, celem zniszczenia wybranego celu, przy czym śmierć sprawcy stanowi *conditio sine qua non* uznania działania za skuteczne⁸⁹, a jego samego – za męczennika⁹⁰.

W tym rozumieniu nie sposób uznać *sicarii* za terrorystów samobójców. Z całą pewnością podejmowali swoje działania z dużą zuchwałością i świadomością ryzyka śmierci, ale stałym opisywanym elementem ich działań było skuteczne unikanie wykrycia i ujęcia przez żydowskie władze⁹¹.

⁸² Por. M. Goodman, *The Ruling...*, s. 57–58.

⁸³ Zob. M. Binczycka-Anholcer, A. Imiołek, *Bioterroryzm jako jedna z form współczesnego terroryzmu*, „Hygeia Public Health” 2011, nr 3, s. 326–333.

⁸⁴ Zob. T. Białek, *Terroryzm, manipulacja strachem*, Warszawa 2005, s. 47.

⁸⁵ Zob. M. Lasota, B. Grenda, *Arena...*, s. 52; por. S. Atran, *Genesis of Suicide Terrorism*, „Science. American Association for the Advancement of Science” 2003, nr 299, s. 1534–1539.

⁸⁶ M. Lasota, B. Grenda, *Arena...*, s. 52–53.

⁸⁷ Por. M. Kamiński, *Poglądy Seneki na temat samobójstwa i ich znaczenie dla współczesnej debaty w zakresie dopuszczalności eutanazji i samobójstwa wspomaganego*, „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych” 2014, nr 26, s. 19–37.

⁸⁸ Zob. M. Cholewa, *Męczeństwo formą samobójstwa?*, „Polonia Sacra” 2012, nr 30 s. 94.

⁸⁹ Por. Y. Schweitzer, S. Goldstein Ferber, *Al-Qaeda and the Internationalization of Suicide Terrorism*, Tel Aviv 2005.

⁹⁰ Zob. D. Cook, *Męczeństwo w islamie*, Kraków 2009, s. 17–20.

⁹¹ Zob. R. Winegarten, *Literary Terrorism*, „Commentary” 1974, nr 3, s. 58.

Skoro sprawcy „wtapiali się w przerażony tłum”, „lamentowali z pozostałymi” nad ofiarą „unikając wykrzyca”, przenosili broń w sposób skryty, wydawać by się mogło, że sykariusze działali w sposób analogiczny do terrorystów współczesnych, prowadząc, paralelnie do swojej aktywności, typowe działania kontrwykrywcze⁹². Również w XXI wieku zagrożenie związane z ukrywaniem broni pod odzieżą, skryte jej przenoszenie, jest przedmiotem troski organów ochrony prawnej i podejmowane są działania zapobiegające temu zjawisku, tak techniczne – poprzez używanie tomografii radarowej⁹³, jak zwłaszcza w USA, prawne, poprzez kształtowanie zapewniającego bezpieczeństwo stanu prawnego w tym zakresie⁹⁴.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych I wieku n.e. sykariusze wdrożyli taktykę regularnego likwidowania Żydów sympatyzujących z rzymską władzą⁹⁵, nie tylko przeciwników politycznych⁹⁶, lecz także nawet tych, którzy po prostu nie dość radykalnie okazywali wrogość wobec Rzymian⁹⁷, po raz pierwszy w historii stosując taktykę mordowania członków szeroko pojętych elit⁹⁸. Agresję kierowano wobec lokalnych urzędników⁹⁹ oraz żydowskich kolaborantów¹⁰⁰, w szczególności kapłanów, saduceuszy, herodian oraz ludzi majątnych¹⁰¹, zabijając otwarcie, demonstracyjnie, „w biały dzień” i w centrum miasta – walcząc z romanizacją¹⁰² – tak jak obecni terroryści walczą z amerykanizacją¹⁰³.

Działania sykariuszy, ich ostentacja, poza wywołaniem ogólnego lęku i społecznej dezorientacji, wywołały również efekt podziału w warstwie rządzącej¹⁰⁴.

⁹² Por. *Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, (red.) P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2021.

⁹³ Por. H.D. Griffiths, C.J. Baker, *Radar Imaging for Combatting Terrorism*, [w:] *Imaging for Detection and Identification. NATO Security through Science Series*, (red.) J. Byrnes, Dordrecht 2007, s. 29–48.

⁹⁴ Por. J. Donohue, J. John, *The Impact of Concealed Carry Laws*, [w:] *Evaluating Gun Policy: Effects on Crime and Violence*, (red.) J. Ludwig, P. Cook, Washington 2003, s. 287–341.

⁹⁵ Zob. G. Shimoni, *The Zionist Ideology*, Hanover 1995, s. 434.

⁹⁶ Zob. M. Viqaruddin, *Global Combat against Terrorism and Money Laundering: A Historical Perspective with Assessment and Strategy*, „Alternatives: Turkish Journal of International Relations” 2010, nr 3, s. 74.

⁹⁷ Zob. R. Borkowski, *Terroryzm*, [w:] *Konflikty współczesnego świata*, (red.) R. Borkowski, Kraków 2001, s. 121.

⁹⁸ Zob. N.O. Obakhedo, D.O. Igbini, *Terror and Terrorism (I): The Path of History from Sicarii Zealots to Sons of Liberty*, „Kampala International University Journal of Social Sciences” 2020, nr 3, s. 117–125.

⁹⁹ Zob. J.S. Goldstein, *International Relations*, New York 1996, s. 206.

¹⁰⁰ Zob. B. Reicke, *Judaeo-Christianity and the Jewish establishment, A.D. 33–66*, [w:] *Jesus and the Politics...*, s. 150.

¹⁰¹ Zob. B. Hoffman, *Inside Terrorism*, New York 1998, s. 167.

¹⁰² Zob. L.M. Herrington, *Globalization and Religion in Historical Perspective: A Paradoxical Relationship*, „Religions” 2013, nr 4, s. 157.

¹⁰³ Zob. R.A. Horsley, *The...*, s. 444–445; S.B. Hoenig, *The Sicarii...*, s. 13–14; M. Brighton, *The...*, s. 57; S.J. D’Alessio, L. Stolzenberg, *Sicarii...*, s. 333.

¹⁰⁴ Zob. J. Ciecieląg, *Polityczne dziedzictwo Heroda Wielkiego. Palestyna w epoce rzymsko-herodiańskiej*, Kraków 2002, s. 166.

Efektem tym było także pogłębienie separacji społecznej wśród żydowskich elit panujących, w obrębie których nastąpiła tendencja do zwiększenia dbałości o własne bezpieczeństwo. Naczelnicy kapłani i członkowie rodziny królewskiej, zwłaszcza Ananiasz, Kostobar i Saul dla ochrony gromadzili wokół siebie, cytując Flawiusza, „bandy z wykolejeńców”¹⁰⁵, które miały za zadanie ochronę interesów rodu¹⁰⁶. Naturalną kolejną rzeczą te swoiste „siły bezpieczeństwa” dokonywały również na własną rękę aktów gwałtów i grabieży, pobierały również, rzekomo w imieniu kapłanów, podatki i dziesięciny. Praktyka ta pozbawiła biedniejsze klasy niższe środków utrzymania, powodując nędzę¹⁰⁷.

Tym samym, w sposób zamierzony bądź nie, sykariusze wywołali zjawisko typowe dla następstw działań terrorystycznych, określane przez M.C. Hutchinsona jako cykl eskalowania przemocy¹⁰⁸. Ten „cykl eskalacyjny” musiał być na tyle dotkliwy dla rodaków sykariuszy, że to Żydzi przecież, a nie Rzymianie, wypędzili ich z Jerozolimy na długo jeszcze przed rewoltą, oblężeniem i zniszczeniem miasta¹⁰⁹.

Wobec powyższego przywódcy sekty (wywodzący swój ród od Judasza z Galilei, antyrzymskiego powstańca z 6 r. n.e., wyznającego poglądy, iż jedyną władzą nad Żydami jest władza boska) podjęli decyzję o opanowaniu górskiej twierdzy Masada, ufortyfikowanej przez Heroda w 35 r. p.n.e. odległej placówki, zabijając mały rzymski garnizon i wchodząc w posiadanie zgromadzonych zapasów żywności i broni¹¹⁰. Po upadku powstania i zdobyciu przez Rzymian Jerozolimy, do Masady skierowano legion pod dowództwem prokuratora Flawiusza Silwy¹¹¹. Po kilkumiesięcznym oblężeniu, trwającym od przełomu lat 72 i 73 n.e.¹¹², kiedy stało się jasne, że twierdza padnie, sykariusze pod dowództwem Elazara Ben Jaira zdecydowali się popełnić zbiorowe, noszące znamiona rytualności, samobójstwo, pozostawiając Rzymianom zapasy żywności jako dowód, że przyczyną poddania się nie był głód¹¹³. Mężczyźni zabijali swoje żony i dzieci, następnie, w ustalonym drogą losowania porządku, siebie nawzajem, ostatnich dziesięciu zostało

¹⁰⁵ J. Flawiusz, *Dawne...*, s. 957.

¹⁰⁶ Zob. J. Ciecieląg, *Polityczne...*, s. 166.

¹⁰⁷ Zob. J.J. Bloom, *The Jewish...*, s. 57.

¹⁰⁸ Zob. M.C. Hutchinson, *The Concept of Revolutionary Terrorism*, „Journal of Conflict Resolution” 1971, nr 16, s. 388–391; H.E. Price, *The Strategy and Tactics of Revolutionary Terrorism*, „Comparative Studies in Society and History” 1977, nr 1, s. 52–66.

¹⁰⁹ Zob. N. Ben-Yehuda, *Masada...*, s. 9.

¹¹⁰ Zob. A.H. Tamarin, *Revolt in Judea: the Road to Masada: The Eyewitness Account by Flavius Josephus of the Roman Campaign against Judea, the Destruction of the Second Temple, and the Heroism of Masada*, New York 1968, s. 699.

¹¹¹ Zob. K.P. Jackson, *Revolutionaries...*, s. 131–132.

¹¹² Zob. H.M. Cotton, *The Date of the Fall of Masada: The Evidence of the Masada Papyri*, „Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik” 1989, nr 78, s. 162.

¹¹³ Zob. D. Lester, J.R. Rogers, *Suicide: A Global Issue: A Global Issue. Volume I. Understanding*, Oxford 2013, s. 61.

zgładzonych przez przywódcę; ten finalnie popełnił samobójstwo¹¹⁴. Masada padła, prawdopodobnie, jesienią roku 73 n.e.¹¹⁵. Ostateczna data tego wydarzenia nie została jeszcze ustalona¹¹⁶.

W ten sposób zginąć miało 960 osób¹¹⁷.

Relacja Flawiusza o tym, co wydarzyło się w Masadzie, przez blisko dziewiętnaście wieków nie przeniknęła do żydowskiej świadomości narodowej, jednak w XIX wieku zagłębianie się w szczegóły tej historii stało się jedną z warstw cementujących fundamenty syjonistycznego etosu Żydów¹¹⁸. Mit desperackiej odwagi obrońców Masady stał się spoiwem świadomości narodowej obywateli współczesnego państwa Izrael¹¹⁹, obalającym tezy o bierności Żydów wobec prześladowań¹²⁰. Proces ten rozpoczął się, kiedy wraz z intensyfikacją żydowskiego osadnictwa na Bliskim Wschodzie – wzrastała potrzeba wytworzenia narodowej mitologii oraz legitymizowania obecności Żydów w tym rejonie świata poprzez podkreślanie ich historycznych i kulturowych więzi z Palestyną¹²¹, „ziemią bez ludzi dla ludzi bez ziemi”¹²². Pionierskie pokolenia osadników ponownie zwróciły się ku Masadzie jako wzorcowi honorowego postępowania, a – po II wojnie światowej – alternatywie dla pasywnej reakcji europejskich Żydów wobec nazistowskich prześladowań¹²³. Pełen rozkwit tej heroicznej narracji miał miejsce po powstaniu niezależnego Izraela, a gotowość obrońców Masady do poświęcenia własnego życia zyskała nową, symboliczną siłę poprzez zestawienie jej ze śmiercią izraelskich żołnierzy poległych w wojnie wyzwolenczej. Ofiarę życia zaczęto interpretować jako konieczny element narodowego odrodzenia – poświęcenie, bez którego przetrwanie wspólnoty nie byłoby możliwe¹²⁴.

Żydowskie powstania przeciwko rzymskiej władzy wybuchały wprawdzie i wcześniej, w latach 37 p.n.e., 4 p.n.e., 6 n.e., jednak tylko ta ostatnia rewolucja,

¹¹⁴ Zob. A. Merari, *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*, New York 2010, s. 16–19.

¹¹⁵ Zob. H.M. Cotton, *The Date...*, s. 162.

¹¹⁶ Zob. J. Ciecieląg, *Polityczne...*, s. 77.

¹¹⁷ Zob. A. Merari, *Driven...*, s. 18.

¹¹⁸ Zob. A. Mashiach, *The Ethos of Masada in Halakhic Literature*, „The Review of Rabbinic Judaism” 2016, nr 19, s. 69.

¹¹⁹ Por. D. Wnęk, *Mit Masady w Izraelu. Jego geneza i wpływ na kształtowanie się społeczeństwa izraelskiego*, Kraków 2015, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/201972>, [dostęp: 12.10.2021].

¹²⁰ Por. S. Buryła, *Opisać Zagładę: Holocaust w twórczości Henryka Grynberga*, Toruń 2014, s. 213–240.

¹²¹ Zob. N. Ben-Yehuda, *The Masada Myth. Collective Memory and Mythmaking in Israel*, Madison 1995, s. 232–234.

¹²² Por. E. Garfinkle, *On the Origin, Meaning, Use and Abuse of a Phrase*, „Middle Eastern Studies” 1991, nr 4, s. 539–550.

¹²³ Zob. Y. Zerubavel, *The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors*, „Representations” 1994, nr 45, s. 80–82.

¹²⁴ Zob. M. Pietrzak, *Odwrót bohaterów. Śmierć syjonistycznego mitu Masady w filmie Twierdza Beaufort Josepha Cedara*, „Images” 2015, nr 26, s. 154.

określana przez Flawiusza mianem wojny żydowskiej, odnajduje swe tak mocne odzwierciedlenie w powszechnej świadomości, pomimo że nie zmieniła rzeczywistych stosunków społecznohistorycznych w ówczesnej Palestynie, a korzyści przyniosła przede wszystkim dla *Imperium Romanum*. Jej rezultatem był bowiem napływ największej w historii fali żydowskich niewolników do Rzymu¹²⁵.

Z perspektywy politycznej wydarzenia w Masadzie doprowadziły do ostatecznej, absolutnej likwidacji jakiegokolwiek opozycji względem rzymskiego panowania w Judei¹²⁶. Co więcej, opisywana sytuacja nie stanowiła nawet wyjątku w samej *Wojnie żydowskiej*, gdzie w IV księdze Flawiusz opisuje poprzedzające Masadę o 6 lat oblężenie miasta Gamala, którego 5000 mieszkańców, również kobiety i dzieci, popełnić miało samobójstwo, skacząc w przepaść¹²⁷.

Oczywiście należy uwzględnić tu również powszechną w starożytnej kulturze wojennej praktykę seksualnego wykorzystywania mieszkańców zdobytych w wyniku oblężenia miast¹²⁸.

Specyficzną, charakterystyczną dla epoki powstania, ocenę wydarzeń w Masadzie zawiera niemiecka literatura historyczna z okresu III Rzeszy¹²⁹, zresztą niektórzy autorzy izraelscy z góry odrzucają każdą, pochodzącą z okresu III Rzeszy, wersję narracji historycznej na temat Masady jako „empirycznie fałszywą i moralnie nieakceptowalną”¹³⁰. W czasie II wojny światowej, kiedy podczas ofensywy *Afrika Korps* realne stało się zajęcie Palestyny przez wojska niemieckie, kwatery głównej Hagany nadano właśnie znamieny kryptonim „Masada na Górze Karmel”, przygotowując się na walkę do ostatniej kropli krwi¹³¹.

B.-A. Shillony określa narody żydowski i japoński, pomimo oczywistych różnic kulturowych i dystansu geograficznego, jako „odnoszących sukcesy outside-

¹²⁵ Zob. P. Spilsbury, *Flavius Josephus on the Rise and Fall of the Roman Empire*, „The Journal of Theological Studies” 2003, nr 1, s. 1; D. Noy, *Foreigners at Rome: Citizens and Strangers*, Swansea 2000, s. 256.

¹²⁶ Zob. C.P. Jones, *Egypt and Judaea under Vespasian*, „Historia: Zeitschrift für alte Geschichte” 1997, nr 2, s. 249.

¹²⁷ Zob. A. Mashiach, *The Ethos...*, s. 55–56; por. L.D. Hankoff, *The Theme of Suicide in the Works of Flavius Josephus*, „Clio Medica. Acta Academiae Internationalis Historiae Medicinae” 1976, nr 1, s. 15–24.

¹²⁸ Zob. C.t. Dam, T. Polanski, *Brutalities in Anti-Imperial Revolts: Commonalities and Differences in Distinct yet Overlapping Forms of Violence by Peripheral Ethnic-indigenous Communities and Imperial Powers in Classical, Medieval and Modern (Industrial) Times*, „Politeja” 2015, nr 2, s. 199–230; C.A. Reeder, *Gender, War, and Josephus*, „Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period” 2015, nr 1, s. 65–85; C.A. Reeder, *Wartime Rape, the Romans, and the First Jewish Revolt*, „Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period” 2017, nr 3, s. 385.

¹²⁹ Zob. A. Schulten, A. Lammerer, R. Paulsen, K. Regling, E. Schramm, *Masada die Burg des Herodes und die römischen Lager mit einem Anhang: Beth-ter*, „Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins” 1933, nr 1–3, s. 4–26.

¹³⁰ N. Ben-Yehuda, *Sacrificing Truth: Archaeology and The Myth of Masada*, New York 2002, s. 3.

¹³¹ Zob. A. Mashiach, *The Ethos...*, s. 64.

rów”¹³². Interesujące zderzenie następuje, oceniając samobójstwo w Masadzie, przez pryzmat szczególnej roli suicydalnej śmierci w historii i kulturze Kraju Kwitnącej Wiśni¹³³, gdzie w czasie II wojny światowej zaistniało zjawisko *shudan jiketsu*, obowiązkowych zbiorowych samobójstw, dokonywanych na przełomie 1944 i 1945 roku przez japońskich cywilów, również kobiety z dziećmi na rękach, najczęściej poprzez skok w przepaść¹³⁴. Oczywistą różnicę stanowi tu motywacja, w przypadku sykariuszy śmierć, przynajmniej osób dorosłych, następować miała, dając wiarę Flawiuszowi, dobrowolnie, w wyniku samodzielnie podjętej decyzji, jako akt demonstracji przeciwko rzymskim okupantom i celem uniknięcia statusu niewolnika¹³⁵, zaś w przypadku japońskim – na polecenie władz, egzekwowane przez wojsko i policję.

W odniesieniu do losów Żydów polskich ten historyczny symbol niezłomnej walki z przeważającymi siłami wroga porównywany jest często z bohaterską walką powstańców w getcie warszawskim, którzy woleli popełnić samobójstwo, niż wpaść w ręce Niemców¹³⁶.

Powyższe ukazuje, jak działalność sykariuszy i heroiczny epizod, wzmiankowany w podręcznikach historii jednym zdaniem lub pomijany w ogóle, stał się kamieniem milowym w historii narodu żydowskiego¹³⁷. W ruinach tej twierdzy współcześni żołnierze armii izraelskiej składają dzisiaj przysięgę wojskową „Masada nigdy więcej nie upadnie”¹³⁸. Uroczystości w tym akurat miejscu mają znaczenie symboliczne, właśnie dlatego, że istnieje – niemalże – *communis opinio*: wydarzenia, jakie rozegrały się tu w czasach starożytnych, stały się mitem założycielskim niepodległego i suwerennego państwa Izrael¹³⁹, moralnym uzasadnie-

¹³² B.-A. Shillony, *Jews and the Japanese: The Successful Outsiders*, Tuttle Publishing, Tokyo 1991.

¹³³ Por. Y. Takahashi, *Suicide in Japan*, [w:] *Suicide Prevention*, (red.) R.J. Kosky, H.S. Eshkevari, R.D. Goldney, R. Hassan, Boston 2002; T. Fusé, *Suicide and culture in Japan: A study of seppuku as an institutionalized form of suicide*, „Social Psychiatry” 1980, nr 15, s. 57–63.

¹³⁴ Zob. N. Kokkinos, *Deconstructing The Jewish War. A Review of: Steve Mason, 'A History of the Jewish War, A.D. 66–74', Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2016*, „Strata. Bulletin of the Anglo-Israel Archaeological Society” 2018, nr 36, s. 131; M. Bradley, „Banzai!” *The Compulsory Mass Suicide of Kerama Islanders in the Battle of Okinawa*, „The Asia-Pacific Journal” 2013, nr 3, s. 3; A. Masaaki, *Compulsory Mass Suicide, the Battle of Okinawa, and Japan's Textbook Controversy*, „The Asia-Pacific Journal” 2008, nr 1, s. 1–12.

¹³⁵ Zob. H.Y. Chang, *A Brief History of Anglo-Western Suicide: From Legal Wrong to Civil Right*, „Southern University Law Review” 2018, nr 1, s. 159.

¹³⁶ Zob. R. Szuchta, P. Trojański, *Zrozumieć Holokaust, Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów*, Warszawa 2012, s. 35; por. S. Baskind, *Propaganda in the Best and Purest Sense of the Word: Early Representations of the Warsaw Ghetto in American Culture*, „American Jewish History” 2019, nr 2, s. 125–145; A.J. Patt, *The Jewish Heroes of Warsaw: The Meaning of the Revolt in the First Year after the Uprising*, „American Jewish History” 2019, nr 2, s. 147–175.

¹³⁷ Zob. B. Nowaczyk, *Masada 66–73 n.e.*, Warszawa 2009, s. 7.

¹³⁸ Zob. E. Gartman, *Return to Zion: The History of Modern Israel*, Philadelphia 2015, s. 172.

¹³⁹ Zob. K.W. Whitelam, *The Invention of Ancient Israel: The Silencing of Palestinian History*, New York 2009, s. 16–18.

niem powstania nowoczesnego państwa żydowskiego¹⁴⁰. Ten mit jest na tyle żywy, że stworzył nawet, pod koniec XX wieku, inspirację dla współczesnych żydowskich ruchów terrorystycznych¹⁴¹.

Od co najmniej lat 70. XX wieku pojawiają się jednak względem tego mitu głosy krytyczne i wyrażany jest pogląd o jego, co najmniej błędności, a nawet niemoralności. S.B. Hoenig stawia tezę, że Masada nie może służyć jako wzór dla nowoczesnego Izraela, jest bowiem jedynie „portretem ekstremizmu”, a izraelska młodzież nie potrzebuje takiego wzorca¹⁴². Według R. Altera istnieje olbrzymia różnica pomiędzy tym, co się w Masadzie w rzeczywistości zdarzyło, a co jest „Masadą w izraelskiej imaginacji”¹⁴³.

Wydarzenia te pozostają jednak niezmiennie inspiracją dla Sił Obronnych Izraela¹⁴⁴, ruchów młodzieżowych, autorów szkolnych podręczników¹⁴⁵, a nawet jednostek specjalnego przeznaczenia: departament Mossadu, służby wywiadu zagranicznego Izraela, odpowiedzialny za operacje specjalne i likwidację wrogów państwa poza granicami kraju nosi właśnie nazwę „Masada”¹⁴⁶.

Działania sykariuszy, które wprawdzie nie zapewniły Żydom niezależności od rzymskiego panowania, z całą pewnością miały swój, ideologiczny, wkład w akt niezwykłego odrodzenia państwa Izrael. Pełna religijnej gorliwości przemoc *sicarii* może być oczywiście, *toutes proportions gardées*, swoistym prototypem dla czynów popełnianych przez terrorystów współczesnych.

W tym zakresie osobliwy, ze względu na diametralnie odmienny punkt widzenia, jest pogląd na starożytnych, radykalnych żydowskich bojowników, wyrażany przez niektórych autorów muzułmańskich, którzy zdają się usprawiedliwiać nowożytnych islamskich terrorystów stwierdzeniem, odniesionym wprawdzie do tych starożytnych żydowskich, że „u źródeł okrucieństwa i terroryzmu leżało ograniczanie w jak największym stopniu przestrzeni wolności ludzi od wewnątrz i na zewnątrz”¹⁴⁷.

¹⁴⁰ Por. J. Magness, *Masada. From Jewish Revolt to Modern Myth*, New York 2019; T. Sasson, S. Kelner, *From Shrine to Forum: Masada and the Politics of Jewish Extremism*, „Israel Studies” 2008, nr 2, s. 146–163.

¹⁴¹ Zob. A. Krawczyk, *Terroryzm ugrupowań fundamentalistycznych na obszarze Izraela w drugiej połowie XX wieku*, Toruń 2007, s. 160; E.S. Siman, *Jewish Terrorist Group Murders Arab and Vandalizes Israeli Homes*, „Washington Report on Middle East Affairs” 1989, nr 6, s. 17a; A. Rathmell, *Żydowski terroryzm w latach 90*, [w:] *Encyklopedia terroryzmu*, (red.) B. Zasieczna, A. Zasieczny, Warszawa 2004, s. 352; R. Kampeas, *Suspected Sicarii Leader Admitted To Mental Hospital*, „Jerusalem Post” z 4.06.1990, s. 14.

¹⁴² Zob. S.B. Hoenig, *The Sicarii...*, s. 28–29.

¹⁴³ R. Alter, *The Masada Complex*, „Commentary” 1973, nr 1, s. 20.

¹⁴⁴ Por. D. Greenblum, *The Making of a Myth: The Story of Kfar Etzion in Religious Zionism 1948–1967*, „Israel Studies” 2016, nr 1, s. 132–156.

¹⁴⁵ Por. N. Ben-Yehuda, *Masada...*, s. 83–227.

¹⁴⁶ Zob. A. Górski, *Pięść Dawida. Tajne służby Izraela*, Warszawa 2015, s. 4–16.

¹⁴⁷ Zob. S. Küçük, Ö. Güngör, *Brotherhood beyond the Ummah: Theological and socio-cultural perspectives to potential of coexistence*, „HTS Theologies Studies/Theological Studies” 2021, nr 4, s. 4, <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/6745/20587>, [dostęp: 2.11.2021].

Nie sposób zgodzić się z takimi stwierdzeniami. Sykariusze walczyli, na miarę swoich czasów, wyobrażeń i możliwości, na terenie swojego kraju, o jego wyzwolenie spod panowania obcego mocarstwa. Nie przeprowadzali zamachów na kobiety i dzieci w Rzymie. Z tego względu uważam, że ich porównywanie do nowożytnych terrorystów islamskich jest nie tylko błędne, ale również nieetyczne.

Bibliografia

Prace zwarte

- Alexander Y., *A Definitional Focus*, [w:] *Combating Terrorism: Strategies of Ten Countries*, (red.) Y. Alexander, Ann Arbor 2002.
- Assman J., *Of God and Gods: Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism*, Madison 2008.
- Bammel E., *The Poor and the Zealots*, [w:] *Jesus and the Politics of His Day*, (red.) E. Bammel, C.F.D. Moule, New York 1984.
- Ben-Yehuda N., *Masada Myth: Collective Memory and Mythmaking in Israel*, Madison 1995.
- Ben-Yehuda N., *Sacrificing Truth: Archaeology and The Myth of Masada*, New York 2002.
- Ben-Yehuda N., *The Masada Myth. Collective Memory and Mythmaking in Israel*, Madison 1995.
- Białek T., *Terroryzm, manipulacja strachem*, Warszawa 2005.
- Bielawski J., *Religie uniwersalistyczne. Zarys dziejów*, Warszawa 1982.
- Bloom J.J., *The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66–135. A Military Analysis*, Jefferson 2010.
- Brandon S.G.F., *Jesus and the Zealots. A Study of the Political Factor in Primitive Christianity*, Manchester 1967.
- Brighton M., *The Sicarii in Josephus's Judean War. Rhetorical Analysis and Historical Observations*, Atlanta 2009.
- Buryła S., *Opisać Zagładę: Holocaust w twórczości Henryka Grynberga*, Toruń 2014.
- Ciborowska L., *Wizerunek Żydów i relacji polsko-żydowskich w „Biesiadzie Literackiej” w latach 1913–1914*, [w:] *Żydzi wschodniej Polski. Seria II. W blasku i w cieniu historii*, (red.) J. Ławski, B. Olech, Białystok 2014.
- Cieciela J., *Polityczne dziedzictwo Heroda Wielkiego. Palestyna w epoce rzymsko-herodiańskiej*, Kraków 2002.
- Cohen S.J.D., *Josephus in Galilee and Rome*, Leiden 1979.
- Cook D., *Męczeństwo w islamie*, Kraków 2009.
- Dąbrowski E., *Józef Flawiusz. Życie i dzieła*, [przedmowa do:] J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, (red.) E. Dąbrowski, Poznań 1962.

- Donohue J., John J., *The Impact of Concealed Carry Laws*, [w:] *Evaluating Gun Policy: Effects on Crime and Violence*, (red.) J. Ludwig, P. Cook, Washington 2003.
- Drabina J., *Religie a wojna i terroryzm*, Kraków 2003.
- Działania kontrwykrywcze zorganizowanych grup przestępczych i organizacji terrorystycznych*, (red.) P. Chlebowicz, P. Łabuz, T. Safjański, Warszawa 2021.
- Eisenman R., „Sicarii Essenes”, „The Party Of The Circumcision”, And Qumran, [w:] *Defining Identities: We, You, and the Other in the Dead Sea Scrolls. Studies on the Texts of the Desert of Judah*, (red.) F.G. Martínez, M. Popović, Leiden–Boston 2008.
- Feldman L.H., *Masada: A Critique of Recent Scholarship*, [w:] *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults, Studies for Morton Smith at Sixty, Part 3: Judaism Before 70*, (red.) J. Neusner, Leiden 1975.
- Flawiusz J., *Wojna żydowska*, tłum. z gr. A. Niemojewski, Sandomierz 2013.
- Flawiusz J., *Wojna żydowska*, tłum. z gr. J. Radożycki, Warszawa 2001.
- Freyne S., *The Revolt from a regional perspective*, [w:] *The First Jewish Revolt. Archaeology, history and ideology*, (red.) A.M. Berlin, J.A. Overman, London 2002.
- Goldstein J.S., *International Relations*, New York 1996.
- Goodman M., *The Ruling Class of Judaea. The Origins of the Jewish Revolt Against Rome A.D. 66–70*, Cambridge 1987.
- Górka B., *Zeloci wobec wojny i pokoju*, [w:] *Religie a wojna i terroryzm*, (red.) J. Drabina, „Studia Religiológica” 2003, nr 36.
- Górski A., *Pięść Dawida. Tajne służby Izraela*, Warszawa 2015.
- Grabbe L.L., *Judaic Religion in the Second Temple Period: Belief and Practice from the Exile to Yavneh*, London 2000.
- Grant M., *Dzieje dawnego Izraela*, Warszawa 1991.
- Griffiths H.D., Baker C.J., *Radar Imaging for Combatting Terrorism*, [w:] *Imaging for Detection and Identification. NATO Security through Science Series*, (red.) J. Byrnes, Dordrecht 2007.
- Grünewald T., *Bandits in the Roman Empire: Myth and Reality*, London 2004.
- Hengel M., *Die Zeloten: Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr.*, [w:] *Arbeiten zur Geschichte des Antiken Judentums und des Urchristentums. Band I*, (red.) O. Michel, M. Hengel, Leiden 1976
- Hengel M., *Zeloten und Sikarier: Zur Frage nach der Einheit und Vielfalt der jüdischen Befreiungsbewegung 6–74 nach Christus*, [w:] *Josephus-Studien: Untersuchungen zu Josephus, dem antiken Judentum und dem Neuen Testament, Otto Michel zum 70. Geburtstag gewidmet*, (red.) O. Betz, K. Haacker, M. Hengel, Göttingen 1974.
- Hoffman B., *Inside Terrorism*, New York 1998.

- Horsley R.A., *Power vacuum and power struggle in 66–7 C.E.*, [w:] *The First Jewish Revolt. Archaeology, history and ideology*, (red.) A.M. Berlin, J.A. Overman, London 2002.
- Jasiński A., *Architektura w czasach terroryzmu. Miasto – przestrzeń publiczna – budynek*, Warszawa 2013.
- Jundziłł J., Żołądź-Strzelczyk D., *Dziecko w rodzinie i społeczeństwie: Starożytność – Średniowiecze*, Bydgoszcz 2002.
- Keller J., *Zarys dziejów religii*, Warszawa 1988.
- Kirsopp L., *Appendix A: The Zealots*, [w:] *The Beginnings of Christianity*, (red.) L. Kirsopp, F.J. Foakes-Jackson, London 1920.
- Krawczyk K., *Terroryzm ugrupowań fundamentalistycznych na obszarze Izraela w drugiej połowie XX wieku*, Toruń 2007.
- Kreissig H., *Die sozialen Zusammenhänge des Jüdischen Krieges, Klassen und Klassenkampf im Palästina des 1. Jahrhunderts v. u. Z.*, Berlin 1970.
- Ladouceur L., *Josephus and Masada*, [w:] *Josephus, Judaism, and Christianity*, (red.) L.H. Feldman, H. Gohei, Detroit 1987.
- Lasota M., Grenda B., *Arena samobójców. Wybrane aspekty terroryzmu i terroryzmu samobójczego*, Warszawa 2017.
- Lester D, Rogers J.R., *Suicide: A Global Issue: A Global Issue. Volume I. Understanding*, Oxford 2013.
- Magness J., *Masada. From Jewish Revolt to Modern Myth*, New York 2019.
- Merari A., *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*, New York 2010.
- Nowaczyk B., *Masada 66–73 n.e.*, Warszawa 2009.
- Noy D., *Foreigners at Rome: Citizens and Strangers*, Swansea 2000.
- Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław 1967.
- Price J., *Jerusalem Under Siege: The Collapse of the Jewish State*, Leiden 1992.
- Rappaport U., *Who were the Sicarii?*, [w:] *The Jewish Revolt against Rome. Interdisciplinary Perspectives*, (red.) M. Popović, Leiden 2011.
- Rathmell A., *Żydowski terroryzm w latach 90.*, [w:] *Encyklopedia terroryzmu*, (red.) B. Zasieczna, A. Zasieczny, Warszawa 2004.
- Reicke B., *Judaeo-Christianity and the Jewish establishment, A.D. 33–66*, [w:] *Jesus and the Politics of His Day*, (red.) E. Bammel, C.F.D. Moule, New York 1984.
- Rhoads D.M., *Israel in Revolution: 6–74 C.E.: A Political History Based on the Writings of Josephus*, Philadelphia 1976.
- Schürer E., *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi: Die inneren Zustände Palästinas und des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, Leipzig 1886.
- Schweitzer Y., Goldstein Ferber S., *Al-Qaeda and the Internationalization of Suicide Terrorism*, Tel Aviv 2005.
- Scott jr J.J., *Jewish Backgrounds of the New Testament*, Grand Rapids 2012.

- Shillony B.-A., *Jews and the Japanese: The Successful Outsiders*, Tokyo 1991.
- Shimoni G., *The Zionist Ideology*, Hanover 1995.
- Söding T., *Jesus im Judentum seiner Zeit*, Bochum 2014.
- Stebbing H., *Introductory Essay*, [w:] *The Life and Works of Flavius Josephus. The Learned and Authentic Jewish Historian and Celebrated Warrior*, (red.) W. Whiston, Albany 1997.
- Szuchta R., Trojański P., *Zrozumieć Holocaust, Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów*, Warszawa 2012.
- Takahashi Y., *Suicide in Japan*, [w:] *Suicide Prevention*, (red.) R.J. Kosky, H.S. Eshkevari, R.D. Goldney, R. Hassan, Boston 2002.
- Tamarin A.H., *Revolt in Judea: the Road to Masada: The Eyewitness Account by Flavius Josephus of the Roman Campaign against Judea, the Destruction of the Second Temple, and the Heroism of Masada*, New York 1968.
- Thackrah J.R., *Dictionary of Terrorism*, New York 2004.
- Tyloch W., *Judaizm*, Warszawa 1987.
- Whitelam K.W., *The Invention of Ancient Israel: The Silencing of Palestinian History*, New York 2009.

Artykuły naukowe

- Aleksandrowicz T.R., *Rok 1968 – początek terroryzmu?*, „Rocznik Polsko-Niemiecki” 2010, nr 18.
- Alter R., *The Masada Complex*, „Commentary” 1973, nr 1.
- Archutowski J., *Monoteizm izraelski i jego geneza*, Kraków 1924.
- Atran S., *Genesis of Suicide Terrorism*, „Science. American Association for the Advancement of Science” 2003, nr 299.
- Azam J.-P., Ferrero M., *Killing for the Sake of Infamy: The Herostratos Syndrome and what to Do about it*, „Peace Economics, Peace Science and Public Policy” 2016, nr 4.
- Baskind S., *Propaganda in the Best and Purest Sense of the Word: Early Representations of the Warsaw Ghetto in American Culture*, „American Jewish History” 2019, nr 2.
- Bilde P., *The Causes of the Jewish War according to Josephus*, „Journal for the Study of Judaism” 1979, nr 10.
- Binczycka-Anholcer M., Imiołek A., *Bioterroryzm jako jedna z form współczesnego terroryzmu*, „Hygeia Public Health” 2011, nr 3.
- Bradley M., *„Banzai!” The Compulsory Mass Suicide of Kerama Islanders in the Battle of Okinawa*, „The Asia-Pacific Journal” 2013, nr 3.
- Brandt S.P., *Flavius Josephus – zwischen Historiographie und Autobiographie*, „Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften” 2018, nr 3.
- Bryk A., *Pojęcie i ewolucja terroryzmu politycznego na świecie*, „Młoda Humanistyka” 2019, nr 1.

- Chang H.Y., *A Brief History of Anglo-Western Suicide: From Legal Wrong to Civil Right*, „Southern University Law Review” 2018, nr 1.
- Cholewa M., *Męczeństwo formą samobójstwa?*, „Polonia Sacra” 2012, nr 30.
- Cloud J.D., *The Primary Purpose of the Lex Cornelia*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte” 1969, nr 2.
- Cohen S.J.D., *Masada: Literary Tradition, Archaeological Remains, and the Credibility of Josephus*, „Journal of Jewish Studies” 1982, nr 1–2.
- Cotton H.M., *The Date of the Fall of Masada: The Evidence of the Masada Papyri*, „Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik” 1989, nr 78.
- D’Alessio S.J., Stolzenberg L., *Sicarii and the Rise of Terrorism*, „Terrorism” 1990, nr 4–5.
- Dam C.t., Polanski T., *Brutalities in Anti-Imperial Revolts: Commonalities and Differences in Distinct yet Overlapping Forms of Violence by Peripheral Ethnic-indigenous Communities and Imperial Powers in Classical, Medieval and Modern (Industrial) Times*, „Politeja” 2015, nr 2.
- Eisenberg R., *Divided We Fall: The Roots of the Great Jewish Revolt against Rome*, „Hirundo. The McGill Journal of Classical Studies” 2007.
- Fusé T., *Suicide and culture in Japan: A study of seppuku as an institutionalized form of suicide*, „Social Psychiatry” 1980, nr 15.
- Garfinkle E., *On the Origin, Meaning, Use and Abuse of a Phrase*, „Middle Eastern Studies” 1991, nr 4.
- Gartman E., *Return to Zion: The History of Modern Israel*, The Jewish Publication Society, Philadelphia 2015.
- Gola B., *Oblicza terroryzmu*, „Miesięcznik UZ” 2001, nr 1.
- Grabbe L.L., *Review of ‘Herodes. König im Heiligen Land. Eine Biographie’, by E. Baltrusch*, „Gnomon” 2015, nr 1.
- Greenblum D., *The Making of a Myth: The Story of Kfar Etzion in Religious Zionism 1948–1967*, „Israel Studies” 2016, nr 1.
- Hankoff L.D., *The Theme of Suicide in the Works of Flavius Josephus*, „Clio Medica. Acta Academiae Internationalis Historiae Medicinae” 1976, nr 1.
- Herrington L.M., *Globalization and Religion in Historical Perspective: A Paradoxical Relationship*, „Religions” 2013, nr 4.
- Hoening S.B., *The Sicarii in Masada — Glory or Infamy?*, „Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought” 1970, nr 1.
- Horsley R.A., *Josephus and the Bandits*, „Journal for the Study of Judaism” 1979, nr 10.
- Horsley R.A., *The Sicarii: Ancient Jewish „Terrorists”*, „The Journal of Religion” 1979, nr 4.
- Huseini S.R., *Destruction of Bamiyan Buddha: Taliban Iconoclasm and Hazara Response*, „Himalayan and Central Asian Studies” 2012, nr 2.
- Hutchinson M.C., *The Concept of Revolutionary Terrorism*, „Journal of Conflict Resolution” 1971, nr 16.

- Jackson K.P., *Revolutionaries in the First Century*, „Brigham Young University Studies” 1996, nr 3.
- Jeziorna J., *Historia przemocy asymetrycznej*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2010, nr 1.
- Jones C.P., *Egypt and Judaea under Vespasian*, „Historia: Zeitschrift für alte Geschichte” 1997, nr 2.
- Kamiński M., *Poglądy Seneki na temat samobójstwa i ich znaczenie dla współczesnej debaty w zakresie dopuszczalności eutanazji i samobójstwa wspomagane*, „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych” 2014, nr 26.
- Kampeas R., *Suspected Sicarii Leader Admitted To Mental Hospital*, „Jerusalem Post” z 4.06.1990.
- Kokkinos N., *Deconstructing The Jewish War. A Review of: Steve Mason, 'A History of the Jewish War, A.D. 66–74', Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2016*, „Strata. Bulletin of the Anglo-Israel Archaeological Society” 2018, nr 36.
- Lekh Allen N.P., *Josephus: Noble Sicarii Suicide or Mass-Slaughter at Mount Masada?*, „Journal for Semitics” 2019, nr 1.
- Masaaki A., *Compulsory Mass Suicide, the Battle of Okinawa, and Japan's Textbook Controversy*, „The Asia-Pacific Journal” 2008, nr 1.
- Mashiach A., *The Ethos of Masada in Halakhic Literature*, „The Review of Rabbinic Judaism” 2016, nr 19.
- Meyerhoff D., *Protection of office buildings and spaces: A balanced approach to perception of terrorism risk in the common workspace*, „Journal of Business Continuity & Emergency Planning” 2019, nr 1.
- Morgan M.J., *The Origins of the New Terrorism*, „Parameters. The Journal of the U.S. Army War College” 2004, nr 1.
- Obakhedo N.O., Igbinovia D.O., *Terror and Terrorism (I): The Path of History from Sicarii Zealots to Sons of Liberty*, „Kampala International University Journal of Social Sciences” 2020, nr 3.
- Patt A.J., *The Jewish Heroes of Warsaw: The Meaning of the Revolt in the First Year after the Uprising*, „American Jewish History” 2019, nr 2.
- Pietrzak M., *Odwrót bohaterów. Śmierć syjonistycznego mitu Masady w filmie Twierdza Beaufort Josepha Cedara*, „Images” 2015, nr 26.
- Price H.E., *The Strategy and Tactics of Revolutionary Terrorism*, „Comparative Studies in Society and History” 1977, nr 1.
- Reeder C.A., *Gender, War, and Josephus*, „Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period” 2015, nr 1.
- Reeder C.A., *Wartime Rape, the Romans, and the First Jewish Revolt*, „Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period” 2017, nr 3.
- Roth C., *The Zealots in the War of 66–73*, „Journal of Semitic Studies” 1959, nr 4.

- Sasson T., Kelner S., *From Shrine to Forum: Masada and the Politics of Jewish Extremism*, „Israel Studies” 2008, nr 2.
- Schulten A., Lammerer A., Paulsen R., Regling K., Schramm E., *Masada die Burg des Herodes und die römischen Lager mit einem Anhang: Beth-Ter*, „Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins” 1933, nr 1–3.
- Scott jr J.J., *Crisis and Reaction: Roots of Diversity in Intertestamental Judaism*, „The Evangelical Quarterly” 1992, nr 3.
- Sikorski D., *O źródle jako realistycznym alibi historyka, czyli o wyobrażeniach metodologa historii na temat roli źródeł w pracy historyków*, „Studia Źródłoznawcze” 2013, nr 51.
- Sikorski D.K., „Rzymski” Żyd – nieznaną twórczość Romana Brandstaettera, „Ruch Literacki” 2012, nr 1, s. 48.
- Siman E.S., *Jewish Terrorist Group Murders Arab and Vandalizes Israeli Homes*, „Washington Report on Middle East Affairs”, 1989, nr 6.
- Sinai J., *Review of ‘The Global Spread of Islamism and the Consequences of Terrorism’*, by M. Freeman, K. Ellena, A. Kator-Mubarez, „Perspectives on Terrorism” 2021, nr 1.
- Skwara T., *Józef Flawiusz – pośrednik między kulturami? O roli postaci historyka w trylogii Wojna żydowska Liona Feuchtwangera*, „Rocznik Komparatystyczny” 2014, nr 5.
- Smith M., *Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation*, „The Harvard Theological Review” 1971, nr 1.
- Spilsbury P., *Flavius Josephus on the Rise and Fall of the Roman Empire*, „The Journal of Theological Studies” 2003, nr 1.
- Stępień J., „Wojna żydowska”, *Józef Flawiusz, tł., wstęp i komentarz Jan Radożycki, Poznań 1984: [recenzja]*, „Collectanea Theologica” 1985, nr 3.
- Tazbir J., *Ciągle szukamy znaków klęski*, „Gazeta Wyborcza” nr 87, 12–13.04.2008.
- Tomasiewicz J., *Od skrytobójstwa do miateżwojny. Ewolucja terroryzmu politycznego w Europie – aspekty ideologiczne, taktyczne i organizacyjne*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11.
- Vandenbergh M.J., *Villains Called ‘Sicarii’: A Commonplace for Rhetorical Vituperation in the Texts of Flavius Josephus*, „Journal for the Study of Judaism” 2016, nr 47.
- Viqaruddin M., *Global Combat against Terrorism and Money Laundering: A Historical Perspective with Assessment and Strategy*, „Alternatives: Turkish Journal of International Relations” 2010, nr 3.
- Weinberger J., *Defining terror*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2003, nr 4.
- Weiss-Rosmarin T., *Masada and Yavneh*, „Jewish Spectator” 1966, nr 31.
- Winegarten R., *Literary Terrorism*, „Commentary” 1974, nr 3.

- Wipszycka E., „Wojna żydowska”, *Józef Flawiusz, z jęz. grec. przeł. oraz wstępem i komentarzem opatrzył Jan Radożycki*, Poznań 1980: [recenzja], „Przegląd Historyczny” 1985, nr 2.
- Zeitlin S., *The Sicarii and Masada*, „The Jewish Quarterly Review” 1967, nr 4.
- Zeitlin S., *Zealots and Sicarii*, „Journal of Biblical Literature” 1962, nr 4.
- Zerubavel Y., *The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors*, „Representations” 1994, nr 45.

Źródła internetowe

- Brandt S.P., *Themes of Biography and Migration in the Works of the Classical Historians Polybius and Flavius Josephus*, [w:] *Migrations from Antiquity to the Present Days. The International Scientific Conference, Novi Sad 2020*, red. S. Vukadinović, S. Boškov, I. Radulović, https://www.academia.edu/44870780/THEMES_OF_BIOGRAPHY_AND_MIGRATION_IN_THE_WORKS_OF_THE_CLASSICAL_HISTORIANS_POLYBIUS_AND_FLAVIUS_JOSEPHUS, [dostęp: 22.10.2021].
- Johnston R.B., Nedelescu O.M., *The Impact of Terrorism on Financial Markets*, „International Monetary Fund Working Paper” 2005, nr WP/05/60, https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID874282_code515373.pdf?abstractid=874282&mirid=1, [dostęp: 21.10.2021].
- Kowalski W., Gawlikowska A., *Bohater, autor i tożsamość żydowska na obczyźnie: od starożytności po współczesność. Część I. Tożsamość żydowska na obczyźnie. Józef Flawiusz pomiędzy dwoma światami*, „Źródła Humanistyki Europejskiej. Studia Ad Fontes Humanitatis Europaeae Pertinentia” 2013, nr 6, <http://www.ejournals.eu/ZHE/2013/Tom-6/art/4637/>, [dostęp: 9.10.2021].
- Küçük S., Güngör Ö., *Brotherhood beyond the Ummah: Theological and socio-cultural perspectives to potential of coexistence*, „HTS Teologiese Studies/Theological Studies” 2021, nr 4, <https://hts.org.za/index.php/hts/article/view/6745/20587>, [dostęp: 2.11.2021].
- Wnęk D., *Mit Masady w Izraelu. Jego geneza i wpływ na kształtowanie się społeczeństwa izraelskiego*, Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/201972>, [dostęp: 12.10.2021].

Sicarii by Flavius Josephus. Premodern terrorists or the founding myth of modern Israel?

Summary

Contemporary international terrorism differs a little from the acts of violence that took place in ancient history. The first known example of the use of political terrorism was *Sicarii*, a Jewish sect operating in Palestine and Egypt in the years 66–73 CE. Virtually all information about this group comes from Flavius Josephus, a first-century Romano-Jewish historian and military leader. The term *sicarii* itself has a Latin etymology and means murderers or assassins. It comes from the word *sica*, meaning dagger. It appeared in legal Latin in 81 BCE together with the Act *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*, which was one of the first legal regulations in the field of serious organized crime. The *Sicarii*, however, fought in their own country with the intention of liberating it from the rule of a foreign power, Rome. To this day, it remains unresolved whether the *Sicarii* and Zealots belonged to the same political group that used terrorism for political purposes: killings, arson, poisoning water supplies, and even the seizure of the mountain fortress of Masada, ending in mass suicide. And the myth of the desperate courage of the defenders of Masada became the glue of the national consciousness of the citizens of the modern state of Israel.

Keywords: terrorism, Flavius Josephus, Sicarii, Zealots, Israel, Masada, Rome.